

YAŞLI BİREYLERE YÖNELİK YAŞ AYRIMCILIĞI

AGE DISCRIMINATION AGAINST ELDERLY PERSONS

Sema BUZ¹

Öz

Yaş ayrımcılığı hem gençlere hem de yaşlılara yönelik görülmele birlikte, yaşlıları daha çok etkilemektedir. Modern dünyada gelişen tıbbi teknolojiler insan ömrünü uzattığı için ortalama yaşam süresi artmakta, bu da yaşlıların yaşam kalitesi ile ilgili tüm boyutların önemini arttırmaktadır. Yaşlıların istihdam, kariyer, boş zaman geçirme, sağlık ve sosyal hizmetlere erişimi, bakımı gibi konularda sosyal politika düzenlemeleri ve hizmet modellerine ihtiyaçları artmaktadır. Bunların geliştirilmesi için yaşlılara ve yaşlılık dönemine ilişkin yanlış kabullerimizin ve kalıpyargılarımızın olmaması gerekmektedir. Bu yanlış inanışlar yaşlı bireylerin toplumla bütünleşme ve sosyal refah hizmetlerinden yararlanmalarını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle bu çalışmada yaşa dayalı ayrımcılık konusu farklı görünüşleriyle birlikte ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: yaşlılık, yaşlı birey, yaş ayrımcılığı, toplumsal cinsiyet

Abstract

Although age discrimination is observed for both the young and old persons it affects elderly more than youngsters. Advancements of medical technologies in the modern world where the average life expectancy for extending the human lifespan increases, which increases the importance of all aspects related to the quality of life of the elderly. In elderly employment, career, spare time, health and access to social services, care needs etc. areas there is a need social policy arrangements and service models are increasing. To develop these services we have not prejudices and ageist beliefs and stereotypes about old age. These misconceptions have negative effects on social functioning and utilization from social welfare services of elderly persons. Therefore, age discrimination based on old age in this study are discussed with different views.

Key Words : Being aged, elderly person, ageism, gender

¹ Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü, semabuz@hacettepe.edu.tr

Giriş

Teknolojideki ilerlemeler ve tıptaki gelişmeler insan ömrünün uzamasına ve ortalama yaşam beklentisinin artmasına yol açmıştır. Yaşlı olmak çoğunlukla olumsuz atıf ve algılarla karşılanmaktadır. Bunun büyük ölçüde üretimden çekilme ve ekonomik ya da sosyal katkı yerine toplum için bir yük oldukları kabulü ile ilişkisi bulunmaktadır. Çalışan yaşının emekli olması, yaşlılığın kronik hastalık ve fiziksel gerilemelerle birlikte anılması, bakımla ilgili düzenlemeler toplumda yaşlılığın daha çok ekonomik boyutuyla sorun olarak algılanmasına yol açmaktadır. Diğer yandan yaşlı insanların yaşadıkları toplumdaki yaşlılıkla ilgili beklentiler yaşlı bireylerin yaşlılığı deneyimlemesini etkilemektedir. Geleneksel toplumlarda yaşlıların kendilerini toplumdan geri çekmelerinin beklendiği ve bunun bir norm olarak kabul gördüğü düşünülürken yaşlılığın aktif yaşlanmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet açısından kadınlara uygun görülen geleneksel cinsiyet rollerinin –itaatkar, pasif ve ev içinde- yaşlılık döneminde de aynen devam etmesi beklenmektedir. Dolayısıyla toplumsal algı ve kabuller yaşlıların yaşlılık deneyimlerini doğrudan şekillendirmektedir.

Yaşlanmayla ilgili veriler

2012 yılında 60 yaş üstü bireylerin sayısı 809 milyon ve dünyanın toplam nüfusunun %11ini oluştururken 2030 yılı için bu oran 1. 375 milyon ve toplam dünya nüfusunun % 16sı olarak tahmin edilmektedir. Yine 2030 yılı için 6 yaş üstü insanların sayısının 10 yaş altı bireylerden daha fazla olacağı tahmin edilmektedir. Her yeni doğan 4 bebekten 3ü 60 yaşına, ve 1/3ü 80 yaşına kadar yaşamaktadır. 2045-2050 projeksiyonları yaklaşık her yenidoğan 8 bebekten 7sinin 60 yaşına kadar ve yarısından fazlasının da 80 yaşın kadar yaşayacağını göstermektedir. Bu veriler ortalama yaşam süresinin uzadığını ve dünya nüfusunun yaşlandığını göstermektedir (Global Age Watch, 2014).

Türkiye’de yaşlılık henüz bir sorun olarak algılanmamakla birlikte nüfusun zannedildiğinden çok daha büyük bir hızla yaşlandığı bilinmektedir. Bunun önemli nedenlerinden birisi genç nüfusun artış hızının azalması; diğer bir deyişle çocuk doğum oranlarının düşmesi iken; bir diğer önemli nedeni yaşam süresinin uzamasıdır. OECD’nin yayınladığı güncel rapora göre (OECD, 2011) 1983 ve 2008 yılları arasında, Türkiye’de yaşama süresi ortalama 14 yıl artmıştır. Bahsi geçen yıllar arasında OECD’deki ortalama yaşama süresi artışının 6 yıl olduğu dikkate alındığında, Türkiye’deki yaşlanma sürecinin hızı çarpıcıdır (Arun, 2008).

Yaş ayrımcılığı kavramı

Yaşa dayalı ayrımcılık yaşını temel alarak kişiye yönelik ayrımcı tutum ve davranışlar sergileme olarak tanımlanabilir. Bu ayrımcı tutum ve davranışlar genç ve yaşlı bireylere yönelik olabilir. Gençlere yönelik olanı yaşından dolayı fikirlerini önemsememek, deneyimli olmamalarına yönelik yetersizlik vurgusunda bulunmak şeklinde görülebilir. Yaşlılara yönelik olanında ise üretimden geri çekilmekle birlikte yaşlı bireylerin toplum açısından sosyal ve ekonomik bir yük, bakım sorunu ve sosyal güvenliğin maliyeti vb. konularla birlikte tartışılması söz konusu olmaktadır. Yaşlılığın birikimi, eğitimi ve deneyimi günümüz kapitalist toplumlarında dikkate alınmamakta, yaşlılar tüketici ve ekonomiye yük olarak tartışılmaktadır. Bu kabuller temelde farkında olmadan, öğrendiğimiz, içselleştirdiğimiz, sorgulamadığımız kalıpyargılarımızla ilgilidir.

Her ayrımcılık türünde olduğu gibi yaşa dayalı ayrımcılıkta da Butler'e göre (1975) kişisel, kültürel ve yapısal düzey olmak üzere üç düzeyden (personal, cultural, structural) bahsedilmektedir (Thompson, 2001). Kişisel düzeyde bireyin yaş ve yaşlanmaya ilişkin bakış açısı belirleyicidir ve bu büyük ölçüde bireyin içinde yetiştiği, sosyalleştiği ve öğrendiği yaşlılığa ilişkin kabullerle ilgilidir. Kültürel düzeyde kültürün yaşlıya bakışı, bunun görsel ve yazılı medyayla nasıl sunulduğu, yaşlılıkla ilgili şakalar, küçük düşürücü espriler, atıflar vb. belirleyicidir. Kültürün yaşa ilişkin atıfları ve bunun anaakım olarak dolaşıma sokulması, yaşlılığa ilişkin olumlu ya da olumsuz kabulleri belirlemektedir. Yapısal düzeyde ise kurumların ya da politikaların yaşlılara yönelik olarak yapılanmaması, hizmet sunmaması ya da yetersiz hizmet sunumu, adil olmayan politikalar ve hizmetler anlaşılmaktadır.

İnsanlar neden yaş ayrımcılığı yaparlar? Bununla ilgili çeşitli faktörlerden bahsedilmektedir.

-Ölümden duyulan korku, ölüm ve yaşlılığın eş anlamlı olarak algılanması. Yaşlı ayrımcılığı gençlerin ve orta yaştakilerin güçsüzlük, işe yaramazlık, hastalık ve ölümlle ilgili korkularının bir dışı vurumudur.

-Bedensel güzelliğe ve cinselliğe, ekonomik verimliliğe ve üreticiliğe verilen önem. Politika alanlarından reklam filmlerine, eğitimden yönetime her alanda gençlik, dinamiklik, üreticilik ve bireysellik gibi değerler, genç imajlar teşvik edilmektedir. Bu şekilde fiziksel görünüşleri ve gençlikleri kimliklerinin bir parçası olan toplumlar için yaşlanmak kendine duyulan güveni azaltmakta ve yaşlılığa karşı olumsuz tutumlar geliştirmelerine neden olmaktadır.

-Üçüncü etken ise ekonomik verimliliğe ve üreticiliğe yapılan vurgudur. Yaşam döngüsünün hem başı hem de sonu (çocuklar ve yaşlılar) verimliliğin olmadığı, üretime katkı sağlanmadığı yıllar olarak görülmektedir. Orta yaştaki insanların çocukların ve yaşlıların ihtiyaçlarını ve bakım gereksinimlerini karşıladıkları kabul edilmektedir. Yaşlılar ekonomik verimliliklerini geride bıraktıkları için bir yük olarak görülmektedir.

-Araştırmaların çoğunluğunun huzurevi, bakımevi ya da hastane gibi kurumlarda yapılması sonucunda toplumun yaşlıları sürekli bakıma muhtaç olarak algılanması sayılabilir. Çünkü kurumlarda yapılan bu araştırmalar toplumun, yaşlıları sürekli bakıma muhtaç olarak algılanmasına neden olmuştur. Oysa yaşlı nüfusun sadece %5.i bakıma muhtaçtır ve kurumlarda yaşamaktadır (Çilingiroğlu ve Demirel 2004).

Yaş ayrımcılığı görünümüleri

Yaşlılara yönelik ayrımcılık yaşlıların bağımlı ve bakıma muhtaç olarak algılanması, muhatap alınmaması, sosyal hayattan dışlanması ve istismar edilme görünümüne sahiptir (Çayır, 2012).

Yaşlıların **bağımlı ve bakıma muhtaç olarak algılanması** yanlış bir algıdır, sürekli bakıma ihtiyacı olan yaşlılar olmasına karşın her yaşlı bu durumda değildir. 60 yaş üstü bağımsız bir şekilde kendi yaşamlarını sürdüren ve çocuklarına maddi ve manevi destek sunan yaşlılar oran olarak daha fazladır. Her yaşlı yatağa bağımlı ya da muhtaç değildir, yatağa bağlı yaşlıların oranı % 8 civarındadır. Ayrıca araştırmalar yaşlıların kendi toplumlarında yaşamayı tercih ettiklerini, kurum bakımında kalanların sayısının düşük olduğunu göstermektedir.

Diğer önemli bir ayrımcı tutum **yaşlıları muhatap almamadır**. Yaşlıların çocukluklarına döndüğü, alıngan, unutkan, kinci, cimri, muhafazakar vb. özelliklere sahip oldukları yönündeki kabulle, yaşlıların söz ve kararlarının dikkate alınmaması durumunu ortaya çıkarmaktadır. Yaşlılığın bunama ile eşanlamli görülmesi, yaşlıların huylarının sabit ve değişmez olduğu, hoşgörülü ve esnek olmadıkları yönündeki yanlış inanışlar muhatap almamayı beraberinde getirmektedir. Birikimi ne olursa olsun, yaşlı deneyiminin değersizleştirilmesi söz konusu olmaktadır. Yaşlılarla ilgili politikalar yapılırken yaşlıların fikri alınmamakta, onurlu ve eşit bireyler olarak toplumda yaşamlarını sürdürme konusunda sosyal refah hizmetlerinin tasarımında temsilleri söz konusu olmamaktadır.

Yaşlılara yönelik diğer bir ayrımcı tutum **sosyal hayattan dışlamadır**. Yaşlılıkla ilgili erken dönem kuramlar (geri çekilme kuramı) bireylerin yaşlandıkça doğal olarak kendilerini toplumdan geri çektikleri ve bunun bir norm olduğu kabulüne dayanmaktaydı. Yaşlıların kendilerini sosyal hayattan geri çektikçe mutlu oldukları varsayılıyordu ancak sonraki kuramlar (aktivite, süreklilik kuramı) aksine yaşlıların sosyal açıdan aktif oldukları sürece daha mutlu olduklarını ortaya koymuştur. Yaşlıların asosyal oldukları kabulü yanlış bir kabuldür ve bireyleri toplumdan dışlayıcı pratiklerin ortaya konmasına yol açabilir. Yaşlıların yakınları tarafından terk edilen bireyler oldukları ve çoğunun huzurevinde yaşamak istedikleri yönündeki yanlış kabuller sosyal hayattan dışlama ve yaşlıların sadece belli ortamlarda ve etkinliklerde bulunmasının önünü açmaktadır.

İstismar etme önemli diğer bir yaş ayrımcılığı tutumudur. Cinsel, fiziksel, finansal açılardan yaşlılar zarara uğratılabilir. Örneğin miras konusunda yakın çevrelerinin psikolojik baskılarına maruz kalabilirler. Öte yandan özellikle geleneksel toplumlarda aile içinde yaşlı kişinin bakım gereksiniminin karşılanması çabasında ısrar etme iyi bir bakım alınmamasına, yaşlının en azından ihmaline yol açabilir. Yakın çevre dışında kuruluşlarda kalan yaşlılar açısından da kötü muamele, yaşlı ihmal ve istismarına ilişkin bulgular söz konusudur.

Yaş ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet

Yaş ayrımcılığına toplumsal cinsiyet açısından bakmak konuyu çok boyutlu kavramak açısından çok önemlidir. Yaşlı kadınlar hem toplumsal cinsiyetleri hem de yaşları bağlamında yaş ayrımcılığını daha fazla yaşamaktadır. Kadınların doğumdan itibaren dünyadaki pek çok toplumda ataerkillik nedeniyle ikincil konumda olması, erkeklerle eşit hizmetlere, fırsatlara ve kaynağa sahip olmamaları yaşamları boyunca daha düşük statü, iş ve yaşam kalitesi anlamına gelmektedir ve bu durum yaşlılıkta da devam etmektedir. Örneğin cinsiyetçi işbölümü, kadın istihdamı düşüklüğü, eşit işe eşit ücret, istihdam piyasasındaki cinsiyetçi örüntüler ve cam tavan kavramı gibi etkenlerle kadın gençken de daha az istihdama katılmış olabilir. Evlendikten sonra bakım verme rolü nedeniyle istihdam piyasasından çekilmiş olabilir. Bu sosyal güvencesizlik yaşlılıkta ekonomik gelirin kaybı da eklenince daha dezavantajlı bir durum yaratmaktadır. Kadınlar yaşamlarının en güç dönemlerinde yoksulluk sorununu daha fazla deneyimlemekle yüzyüze kalmaktadır. Yaşlı kadınların çoğunluğu duldur, bunun nedeni kadınların erkeklere göre daha fazla yaşaması ve yaşlı erkeklerin eşleri öldükten sonra tekrar evlenmeleridir.

Medeni durumdan kaynaklı farklılıklar, evli ve dul olma durumlarında kendini göstermektedir. Genel toplama bakıldığında, yaşlı erkeklerin %90,3'ü evliyken, yaşlı kadınlarda evli olanların oranı %52'ye kadar düşmektedir. Toplumsal cinsiyetle medeni durum arasındaki bu ilişki, bize, kadınların yaşlılıklarını yalnız geçirdiklerine dair ipuçları sunmaktadır. Zira

Türkiye’de yaşlı erkeklerin % 9,4’ü dul iken, yaşlı kadınların yarıya yakını duldur (% 46,4). Toplumsal cinsiyetten kaynaklı bu çarpıcı farklılık yaş kategorilerine bakıldığında da kendini göstermektedir. Türkiye’de, yaş ilerledikçe evli olanların oranı azalmakta ve eşini kaybedip yaşlılığını dul olarak geçirenlerin oranı artmaktadır (Arun ve K. Arun, 2011).

Toplumsal cinsiyet, medeni durumdan kaynaklı eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir. 60-64 yaş grubundaki evli erkeklerin oranı % 96 iken, aynı yaş grubundaki evli kadınların oranı % 73’e düşmektedir. Bu veriler ışığında, yaşlı kadınların erkeklere nazaran daha erken yaşlarda eşlerini kaybettikleri ve tekrar evlenmediklerini söylemek mümkündür. İleri yaşlarda, medeni durum, bilhassa kadınlar açısından, daha da çarpıcı bir hal almaktadır. 90 yaşın üstündeki evli erkeklerin oranı % 40 iken, evli kadınların oranı sadece %5,7’dir. Başka bir deyişle, Türkiye’de 90 yaşın üstündeki her 10 kadından 9’u duldur (Arun ve K. Arun, 2011). Gençlik ve orta yaş döneminde kaynaklara eşit olmayan ulaşım, istihdam piyasasında kurumsallaşmış örüntüler ve cinsiyetçi işbölümü kadınların emeklilik döneminde de dezavantajlı olmasıyla ilişkilidir (Foster, 2008). İş ve emeklilik kadınlar ve erkekler arasında yaşam süresi boyunca yaratılan ve sürdürülen cinsiyetlendirilmiş farklılıklar temeline oturur.

Kadın ve erkek yaşlıların yaşamlarının daha erken dönemlerinde farklı deneyimleri, farklı ekonomik ve bakım rolleri söz konusudur ve bu da eşitsizlik yaratır. Mesela BM Yaşlılık bülteninde “yaşam boyu baskı ve ayrımcılık temel kaynaklara erişimi engeller ve ileri yaşlarda daha fazla hastalık ve yoksulluk anlamına gelir” denmektedir. Diğer önemli bir konu statü ve rollerdeki değişimin kadın ve erkekleri ilerleyen yıllarda daha farklı etkileyeceği yönündedir (evli-dul olma, çalışıyor-emekli olma gibi). Ayrıca ileri yaştaki koşullar kadınların gençlik dönemlerindeki dezavantajlı konumlarıyla da yakın ilişkilidir. Erkeklerle kıyaslandığında kadınlar temel rollerini sürdürerek yaşlılık dönemlerine girerler, erkekler ise ücretli çalışmadan çıkarak, rol değişikliği yaşayarak yaşlılık dönemine girerler. Bununla bağlantılı olarak çok kuşaklı hanelerde yaşlı kadın üyeler değerli iken yaşlı çalışmayan erkek daha az değerli olabilir (Friedman ve diğ. 2003).

Kadınların bakım sorumlulukları altında kısmi zamanlı çalışma, erkeklerden düşük ücret almaları ve çalışma hayatlarının annelik ve çocuk bakımı gibi işlerle kesintiye uğraması emekliliklerinde de daha az tazminat almalarına yol açmaktadır (Ginn, 2003). Orta sınıf erkeklerin sürekli tam zamanlı istihdamına dayalı olarak tasarlanan emeklilik tazminatları kadınlar için iş piyasasında daha dezavantajlı olmak ve yaşamının ilerleyen yıllarında düşük gelire yaşamak anlamına gelmektedir (Ginn ve Arber, 1999, 2001).

2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması’na göre, yaşlıların % 24’ü herhangi bir sağlık güvencesine sahip değildir. Yaşlı nüfus, % 31, 9 oranla en çok SSK sosyal güvencesine sahiptir, Bağ-Kur % 22 oranla SSK’yı ikinci sırada izler. Hiçbir sağlık güvencesine sahip olmama durumu, yaşın yüksekliğine bağlı olarak artış gösterir. Ayrıca sağlık güvencesi kapsamı konusunda cinsiyet farklılıkları görülmektedir. Zira hiçbir sağlık güvencesine dâhil olmayan kadın nüfusunun oranı % 24,7 iken, bu oran erkekler arasında % 19,7’ye düşmektedir (Dural ve Con 2011).

Kadınların çoğu partnerlerinden fazla yaşadığı için yaşlılık döneminin güçlükleriyle yalnız başlarına yüzleşmek zorundadırlar. Kronik sağlık sorunları ve artan sağlık maliyetleri çocuklarından destek alamama ve düşük yaşam memnuniyeti durumunda yaşlı kadınları yıpratmaktadır. Eşlerini kaybetmiş kadınlar duygusal desteği yitirdikleri ve gelir kaybı yaşadıkları için daha düşük yaşam memnuniyeti duymaktadır (Shin, 2001: Akt.: Ji-Young ve diğ. 2008).

Niceliksel araştırmaların bulgularına göre, yaşlı kadınların dulluklarında bir anlamda daha zgr ve bağımsız oldukları yönünde tespitler yapılırsa da, aslında yaşlı dul kadınlara göre dul olmanın bir avantajı bulunmamaktadır (Arber ve diğeri, 2003:2). Örneğın, Türkiye’de evli yaşlı erkeklerin %9,5’i ve evli yaşlı kadınların da %12,1’i mutsuzdur. Bununla birlikte, analiz sonuçlarına göre, dul yaşlı erkeklerin %11’i ve dul yaşlı kadınların ise %18,5’i mutsuz olduklarını belirtmektedirler. Bu sonuçlar bize Türkiye’de, dul yaşlıların, evlilere nazaran daha mutsuz olduklarını göstermektedir. Bu bakımdan, Türkiye’de medeni durumun refah açısından kilit rol üstlendiği açıktır (Arun ve K. Arun, 2011).

Dul yaşlıların gelecek beklentileri değerlendirildiğinde de benzer umutsuzluk sürmektedir. Türkiye’de dul yaşlı erkeklerin %40,8’i ve dul yaşlı kadınların %37,8’i geleceklerinden umutsuz olduklarını dile getirmektedirler. Oysa, evli olan yaşlılarda bu oranlar neredeyse yarı yarıya daha azdır. Dul yaşlılar arasındaki mutsuzluğun ve gelecekte umutsuzluğun temel nedenlerinden birisi, gündelik yaşamlarında başka bir bireye ya da kuruma olan bağımlılıklarıdır. Örneğın, dul yaşlı erkeklerin %8,6’sının ve dul yaşlı kadınların %16,2’sinin kendilerine ait bir sosyal güvencesi yoktur. Kendilerine ait sosyal güvenceleri olmayan yaşlıların sağlık ve bakım hizmetleri çoğunlukla çocuklarının sosyal güvenceleri tarafından karşılanmaktadır. Bu durum hiç şüphesiz ki maddi ve manevi bakımdan bir bağımlılık ilişkisi yaratmaktadır (Arun ve K. Arun, 2011).

Eşini kaybeden yaşlının bağımlılığın arttığının önemli bir göstergesi, günlük yaşam aktivitelerinde ve bununla birlikte çalışma hayatındaki değişikliklerdir. Türkiye’de, dul yaşlıların günlük faaliyetlerini ve iş yaşamında çalışmalarını engelleyecek düzeyde fiziksel ya da zihinsel sorunlarla, evli yaşlılara nazaran 3 kat daha fazla karşılaştıkları tespit edilmektedir. Yaşlılıkla birlikte medeni durumda yaşanan değişimler, hem yaşlıyı bakıma muhtaç hale getirmekte hem de yaşlıları bir başka bireye ya da kuruma bağımlı hale getirmektedir. Yaşlılar yaşlı politikasında üretici olmayan ve bağımlı olarak algılanır, politika yapıcılar yaşlıların devletin sunduğu yardıma daha fazla bağımlı hale geldiğini söylerler (Crampton, 2011). Yaşlı kadınlar ekonomik olarak incinebilir durumdadır. Özellikle yalnız yaşlı kadınlar gelir, hane zenginliği, yoksulluk oranları açısından evli erkek ve kadınlara göre daha dezavantajlılardır. Büyük sayıda yalnız yaşayan kadın yoksulluk içinde yaşamaktadır. ABD’de 2004 rakamlarına göre yalnız kadınların %28i, evli kadınların %12.5i, erkeklerin %7.3 yoksuldur. Kadınlar eşlerinin kaybı nedeniyle gelir ve emeklilik hakları kaybına bağlı gelir kaybı yaşarlar (Munnell, 2004; U.S. Census Bureau, 2005dan akt.: Gillen ve Kim, 2009).

Kadınlar geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde bakım vermeye özdeşleştirildiği için hane içindeki herkese bakım verme ve hanenin yeniden üretimini üstlenmek durumunda kalmaktadır. Yaşlılık dönemlerinde de örneğın torunlarına bakarak bakım verme rollerinin sürdürülmesi söz konusudur. Erkekler daha çok eşleri tarafından bakılmaktadır, eşleri ölen erkekler kendi yaşamlarını sürdürme konusunda daha fazla desteğe ihtiyaç duyabilmektedir ve bu da erkeklerin yeniden evlenmesi için önemli bir motivasyon kaynağıdır.

Bir kadın önce ocuk büyütme, bir üst kuşaktaki ebeveynin bakımı ve en son hasta kocanın bakımıyla uğraşmaktadır. Bu bakım işi çoğunlukla kadını çalışmaktan alıkoyar. Diğer yandan kadınlar için çoğunlukla yarı zamanlı, düzensiz ve düşük ücretli çalışma söz konusudur. Kadınlar çoğunlukla kocalarının sosyal güvencelerinden yararlanır. Hiç evlenmemiş yaşlı kadınlar, boşanmiş dullara göre daha iyi ekonomik durumdadır (Canatan, 2008). Ancak çocuğu

olmayan kadınların da bakım sorunu ile karşılaştıkları ve sosyal dışlanmaya daha çok maruz kaldıkları bilinmektedir.

Yaşlanmayla ilgili olarak güçsüzlük, yoksulluk, yetersiz barınma, bakım konuları, özerkliğin ve bağımsızlığın yitirilmesi gibi sorunlar söz konusudur. Yaşam kalitesi fırsatlar, etkinlikler ve roller kadar gelir, barınma gibi diğer maddi faktörlerle de bağlantılıdır. Günümüzde feminist perspektif gerontolojide toplumsal cinsiyetin görmezden gelindiğinin altını çizmektedir. Kadınların sosyal ve ekonomik güçsüzlüğünün batılı kapitalist bir toplumdaki yapı, politika ve ideolojilerle ilişkisi tartışmasını gündeme getirmektedirler. Arber and Ginn (1995) in tartıştığı üzere kadınlar ileri yaşlarda daha baskın iken, toplumsal cinsiyet ve yaşlanmayla ilişki içinde bir ele alış eksikliği söz konusudur. Kadın ve erkeklerin yaşamları boyunca rolleri ve ilişkileri farklılaşmıştır ve yaşlılık deneyimleri de bunu yansıtmaktadır. Ayrıca cinsiyetçilik ve yaşa dayalı ayrımcılık yaşlılığın kadınlar üzerindeki etkisi konusunda ikili standarda yol açmaktadır ve sınıfsal ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadın deneyimlerini etkilemektedir (Wray, 2003). Yaş ayrımcılığı sınıf ve etnisiteyle birleştiğinde de dezavantaj artmaktadır. Yaşlı etnik azınlıktan bir bireyin yaşadığı ayrımcılık deneyimi diğer yaşlılara göre daha ağır olmaktadır. Yoksul ve sürekli geliri olmayan hanelerdeki yaşlıların sosyal yaşama katılımları ve görünürlükleri daha azdır.

Çalışma, yaş ayrımcılığı ve yoksulluk

Ayrımcılık, kişi iş ararken, çalışırken veya işten ayrılırken ortaya çıkabilir. Oysa herkesin iş bulma konusunda eşit şansa sahip olması gerekir. Yani kişilerin, iş bulma konusundaki şansları başka kişilerin önyargılarına bağlı olmamalı, kişiler çeşitli nedenlere bağlı olarak ayrımcılıkla karşılaşmamalıdır. Aynı şekilde çalışırken kişinin ilerlemesinde, alacağı ücret ve yardımlarda ve işten ayrılırken de herkesin eşit şansa sahip olması gerekir.

Keyfi kısıtlamalar olmaksızın eşit muamele ve fırsatları destekleyen ve işte ayrımcılığı önleyen insan kaynakları uygulamaları ve ilkeleri sadece kişiler için aynı zamanda işyeri için de yararlıdır. İşyerinde karşılaşılan sert ve sürekli ayrımcılık, yoksulluk ve sosyal dışlanmaya da katkıda bulunmaktadır. Yaşla ilgili önyargıların ve kanıların olumsuz etkileri, özellikle istihdamda belirgindir. İş, hem gençler hem de yaşlılar için topluma katılmalarını sağlamak açısından bir gerekliliktir. Etkili yaş eşitliği stratejisinde anahtar adım, ayrımcılık kurbanları için etkili çözümler sağlamak ve istihdamda haksız yaş ayrımcılığını yasaklayıcı düzenlemeleri ortaya koymaktır. Bu konuda bazı ülkeler mevzuatlarında yaş ayrımcılığını yasaklayan düzenlemeler yapmaktadır. Yaş ayrımcılığı karşıtı araçlar olarak yaşlı işçileri istihdamda tutma programları ve yaşlı işsizleri işe alma programları da kullanılmaktadır. Yaş ayrımcılığı hakkında düzenlemelerle, işverenlerin davranışlarında değişme ve özellikle işe alma konusunda açık ayrımcılığın yaygınlaşmasında azalma olduğu görülmekle birlikte OECD, “... yaş ayrımcılığı ne açıkça yapılır ne de ölçülebilir...” şeklinde durumu ifade etmektedir (Baybora, 2010).

Çalışma yaşamında yaş ayrımcılığı kişiyi işe alırken, çalışırken veya işten çıkarırken söz konusu olabilmekle birlikte istihdamın bütün alanlarında meydana gelmektedir. Bununla birlikte, farklı yaşlar arasında muamele farklılığı en çok işe alma sırasında görülmektedir. Bu süreçte, yaş ayrımcılığının günümüzde 40 yaşla birlikte başladığı gözlemlenmektedir. İş ilanlarında, “35 yaşın üzerinde olanların başvurmasına gerek yok” şeklindeki ifade yaş ayrımcılığına açık bir örnektir. Ayrımcılığın genellikle negatif olarak ifade edildiği görülmekle birlikte “35 yaş ve altında başvuran kişiler tercih edilecektir” şeklinde pozitif olarak da ifade edilebilir. Ayrımcılık, kişiler üzerinde kurumlar tarafından uygulanan bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı kişiler yaş

ayrımcılığının, yaşlı işçilerin verimliliğindeki azalmanın bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte psikolojik araştırmalara göre, bireyin yaşlanmasıyla verimliliğinde bir azalma olduğuna dair kanıt bulunmamaktadır. Yine aynı şekilde işe başvuranların hepsi aşağı yukarı aynı verimliliğe sahip olsalar bile işe alınmada genç başvuru sahiplerinin tercih edildiği görülmektedir. Yaş, işe alma sürecinde çok dikkat çeken bir ölçüt olmasa bile yaşla ilgili olumsuz önyargılar işe alma kararlarında önemli bir rol oynar. 1990'lı yıllarda, "yaşlanan" kişilerin işten çıkarılması sık uygulanan bir politika olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan zorunlu emeklilik bir uygulama olarak istihdamda yaş ayrımcılığını etkileyen bir örnek olarak görülmektedir. "Çalışmaya devam etme ihtiyacı ve isteği olanlara emeklilik için belirli bir yaşın dayatılması yaş ayrımcılığını oluşturur" denmektedir (Baybora, 2010).

Emeklilikle birlikte bir gelir azalması ve yoksulluk sınırı altında yaşama durumu söz konusu olmaktadır. İşin diğer bir boyutu ise yoksullukla karşılaşanların büyük çoğunluğunun zaten yaşamlarının önceki dönemlerinde de yoksul oldukları gerçeğidir. Yoksulluk birikerek ilerlemekte ve yaşlılık dönemine de aktarılmaktadır. Emekliliğe eşlik eden gelir kaybı, yaşlıların istihdam piyasasına tekrar girmesine yol açmaktadır ve yaşlı bireyler özellikle gelişmekte olan ülkelerde sosyal refah hizmetlerinin yeterince örgütlenmemesi nedeniyle ek işler yaparak gündelik yaşamlarını devam ettirmeye çalışmaktadır. Ancak istihdam piyasasında da yine yaşa dayalı ayrımcılık söz konusudur. Yaşlılar birikimlerine ve deneyimlerine dayalı işler bulamamaktadır. Pek çok sektörde yaş sınırlaması vardır ve yaşlı birey başvuru dahi yapamamaktadır. Ancak özellikle ortalama yaşam beklentisinin artmasının yaşlı bireylerin yeniden bir eğitim ve ilgili oldukları kariyer alanlarına yönelmelerine yol açacağı düşünülmektedir. Bu nedenle pek çok ülkede çalışma yaşamında yaş ayrımcılığını yasaklayan düzenlemeler mevcuttur.

Az gelirli ülkelerin 17'sinde hiçbir şekilde düzenli emekli aylığı uygulaması yoktur. Yaşlı nüfusun sadece % 17'sine emekli aylığı bağlanmış olduğu tahmin edilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde açlık, yokluk ve yoksulluk yaşlıların önemli sorunlarıdır. Bu nedenle yaşlı emekli aylığı önem kazanmaktadır. Örneğin Güney Afrika'da emekli aylığı ile fakirlik sınırında yaşayan kişilerin sayısında % 5 azalma sağlanmıştır. Yaşlı kadınların yalnız olmaları ve okuryazar olmamaları daha da yoksun duruma düşmelerine neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, en fakir ve en kırılgan grup yaşlı kadınlardır (Mandıracıoğlu 2010).

Gelir kaybıyla birlikte yoksulluğu deneyimleme artarken, artan bakım maliyeti ve devletlerin maliyetleri karşılamak istememeleri yaşlılık döneminde yaşam kalitesi konusunu gündeme getirmektedir.

Son olarak konuya ilişkin aşağıdaki haber yaşlı ayrımcılığını özetlemektedir. Yaşlı bireylere yönelik ayrımcılıkla ilgili örnek gazete haberi üzerinden Almanya'ya aittir. Offenbach Post (OP) gazetesinde yer alan habere göre yaşlıların bankalara yaptıkları kredi başvuruları geri çevriliyor. Araba ve hastalık sigortalarında yüksek primler ödemeleri isteniyor. Bazı şirketler 65 yaşın üzerindeki sigorta yapmaya yanaşmıyor. Yaşlıların yaptıkları iş başvuruları büyük oranda geri çevriliyor. Yaşla İlgili Ayrımcılık Bürosu'ndan Hanne Schweitzer, OP'ye yaptığı açıklamada özellikle sigorta şirketlerinde karşılaşılan ayrımcılık şikayetlerinin arttığına dikkat çekti. Ayrımcılığa karşı yasal düzenleme talep eden Schweitzer, aksi takdirde mağduriyetlerin artarak devam edeceği uyarısında bulundu. Araba sigortalarında 65 yaş üzerindeki yaşlıların özellikle kaza ve yurtdışı sigortalarının yapılmadığını anlatan uzmanlar, sigorta yapılırsa bile 75

yaşında bu sigortaların son bulunduğunu belirtmiştir (http://www.zaman.com.tr/dunya_almanyada-yasli-lara-yonelik-ayrimcilik-artiyor_2145226.html).

Yukarıdaki haber aslında evrensel bir gerçeği yansıtmaktadır. Yaşlıları ekonomiye yük olarak gören yaklaşım, maliyetleri azaltma ve bakımı ücretli hale getirme eğilimindedir. Bunun arkasında yaşlılık dönemine ilişkin kalıpyargılar ve kabuller bulunmaktadır. Yaş ayrımcılığının önüne geçebilmek için yaşlıların sosyal refahtan eşit ve onurlu bireyler olarak pay alabildikleri, hizmetlere kolaylıkla erişebildikleri bir hizmet sunum sistemini hayata geçirmek gereklidir. Bunun yolu da yaşlılara yönelik sosyal hakları hayata geçirmektir. Bu sosyal haklar (Dural ve Con 2011)a göre;

Adil gelir ve sosyal güvenlik hakkı: her yurttaş gibi yaşlıların da adil bir gelire sahip olması gereklidir. Gerek emeklilik maaşı gerekse yaşlı aylığı şeklinde sunulan gelirin, yaşlı nüfusun yaşam standartlarını karşılaması ve sürekli olması önemlidir.

Çalışma hakkı: Yaşlılar için uygun istihdam şekilleri yaratılmalı ve var olan istihdama katılabilmeleri noktasında yaştan doğan ayrımcılıkla savaşılmaması gerekmektedir.

Sağlık hakkı: Yaşla birlikte artan kronik rahatsızlıklar ya da bazı yetilerdeki kayıplar, bireylerin yaşlılık döneminde rahat bir hayat sürmelerini engelleyebilmektedir. Sağlık problemi yaşamak, bir yaşlının ekonomik durumundan sosyal hayata katılımına kadar tüm alanları etkileyebilir. Bu nedenle, sağlık hizmetlerine ulaşım, sağlık sorunlarına uygun olanaklara kavuşabilme yaşlılık döneminde hayati öneme sahiptir.

Yaşamboyu eğitime ulaşım hakkı: 65 yaş üstü kadın nüfusunun % 83'ü eğitimsiz ve/veya ilkokul terktir. Bu oran erkekler için % 53'tür. 65 yaş üstü nüfusun okuryazarlık oranlarına bakıldığında, okuryazar olmayan kadınların oranı % 78, erkeklerinki ise % 26'dır. Yaşlı nüfusun eğitime erişim hakkının olması, sosyal hak temelli ve yerinde bir taleptir.

Aile hakkı: Yaşlıların kendi ortamlarında yani evlerinde aileleri içerisinde yaşamaya devam etmeleri bir haktır.

Konut ve barınma hakkı: Konut ve barınma hakkını yaşlılara temin edecek sosyal politikaların, sosyoekonomik farklılıkları göz önünde bulundurması önemlidir. Ayrıca konut konusunda atılacak her adım, konutla birlikte dış mekanın da düzenlenmesini içermelidir. Dünyada şu anda artan yaşlı nüfusun ihtiyaçlarını karşılama konusunda en çok tartışılan konulardan birisi, "Yaşlı Dostu Şehirler" projesidir. Ulaşım olanaklarının yaşlı ihtiyaçlarına göre yeniden gözden geçirilmesi, yayaların kullanımını belirleyen trafik ışıklarının süresinin uzun tutulması, kaldırım yüksekliklerinin yaşlıların tırmanmalarını engelleyecek kadar yüksek düzenlenmemesi gibi hususlar yer alır.

Sosyal yardım/ sosyal hizmet: Türkiye'de sosyal yardım, hak temelli olmaktan çok ihtiyaç temelli olarak temin edilmektedir. Yaşlı nüfusun, başkalarının merhametine bağımlı olmakla sefalet düşmek arasında seçim yapma durumuna düşürülmemeleri, insanlık onurundan feragat etmeksizin insanca yaşama hakkına eriştirilmeleri, devletin bireye karşı taşıdığı sorumluluğu tanımlamaktadır. Bireyin özerkliliğinin korunması ancak bu sorumluluğun insan haklarını temel alan yaklaşımla çözümlenmesiyle mümkündür. Sosyal hizmet açısından Türkiye'de kurumsal bakım, hem yaşlılar hem de yaşlı yakınları açısından maalesef halen en son seçenek olarak görülmektedir.

Uluslararası Sosyal Çalışmacılar Birliği (IFSW) fiziksel ve sosyal çevrenin yaşlının refahı için düzenlenmesi gerektiğini belirtir. Güvenli, erişilebilir ve ödenebilir konut, kötü muamelenin önlenmesi-azaltılması, yaş ayrımcılığının ortadan kaldırılması, güçlendirme, yaşlı katılımı ve aileden bakım vereceklerin desteklenmesi önemli konulardır (Merl ve diğ. 2011).

Kaliteli yaşlanma imkanı, sosyal politikaların temel amacı olmalıdır; çünkü sosyal politikalar salt maddi eksikliklere bakılarak oluşturulamaz. Maddi yetersizliklerin yanında toplumsal cinsiyet ve medeni durum araştırmalarda önemli eşitsizlik alanları olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, medeni durumun ve toplumsal cinsiyetin yaşlılar arasında eşitsizliklerin şekillenmesinde nasıl bir işlevi olduğunu daha iyi anlamak ve eşitsizliklerle ilgili analizlerde, maddi durum ve sağlık durumu gibi yalıtılmış olarak tek bir alana odaklanmaktansa, hayatın kesişen alanlarını düzenleyerek analizlere dahil etmek önemlidir (Arber, 2004:95).

Sonuç

Hakları temel alan, modern bir refah rejimi ile tüm nüfus gruplarının gereksinimleri karşılanabilir. Türkiye gibi geleneksel refah rejiminin yürürlükte olduğu bir refah sisteminde (Buğra, 2001) kamunun bakım hizmetlerini üstlenmesi ve kurumsallaşmış sosyal refah düzenlemeleri yapmak yerine bakım sorumluluğunu aileye yüklemesi bir çözüm olarak görülmektedir. Devletin yaşlılar için tüm hakları hayata geçiren sistematik ve kurumsallaşmış bir hizmet sunum sistemi olmalıdır.

Yaşlılara yönelik hizmetlerin yaşlıların farklılıklarını dikkate alarak gereksinimlere göre çeşitlendirilmesi çok önemlidir. Kendi evinde bağımsız yaşamı kolaylaştıracak düzenlemelerin yanı sıra kurum bakımı ve farklı modeller, evde bakım hizmetleri geliştirilmelidir. Sadece kuruluş açmak çoğu zaman yaş ayrımcılığının bir ürünü olabilir.

Yaş ayrımcılığının kişisel, kültürel ve yapısal düzeylerde ortaya çıktığı düşünüldüğünde ortadan kaldırılması noktasında bu üç düzeyde müdahale önemlidir.

Profesyonellerin dahi huzurevlerine kendi ailesindeki yaşlı için “düşkünler evi, son durak” gibi nitelermelerde bulunarak göndermek istememesi, yaşlılığa ilişkin atıflar için önemli bir örnektir ve bunların dönüşümü için toplumda çalışmalar yürütmek gereklidir.

Kaynakça

- Arun, Ö., (2008). “Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Kaliteli Yaşlanma İmkânı Üzerine Senaryolar.” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 313-330
- Arun, Ö. ve B. Karademir Arun (2011) “Türkiye’de Yaşlı Kadının En Büyük Sorunu: Dulluk” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (<http://sbe.gantep.edu.tr>) 2011 10(4):1515-1527
- Baybora, D. (2010) Çalışma Yaşamında Yaş Ayrımcılığı ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Yaş Ayrımcılığı Düzenlemesi Üzerine, *Çalışma ve Toplum*, 2010/1: 33-58
- Buğra, A. (2001) “Ekonomik Kriz Karşısında Türkiye’nin Geleneksel Refah Rejimi” *Toplum ve Bilim* 89: 22-30
- Canatan, A. (2008) Yaşlılıkta kadın *EKEV Akademi Dergisi*, 12-34: 339-356
- Crampton, A. (2011) “Population aging and social work practice with older adults: Demographic and policy challenges” *International Social Work* 54(3) 313–329
- Çayır, K. (2012) Yaşa dayalı ayrımcılık, *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde

- Derleyenler: Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Çilingiroğlu N, Demirel S. (2004) Yaşlılık ve yaşlı ayrımcılığı *Geriatry*; 7(4): 225-230
- Dural, B. ve G. Con (2011) “Türkiye’de sosyal devlet ve yaşlı hakları Üzerine bir inceleme: Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Petrol İş Yayını,
- Foster, L. (2008) ‘Do Women Teachers Get a Fair Deal? An Assessment of Teachers’ Pensions’, *Social Policy and Society* 7(1): 41–52.
- Friedman, Jed John Knodel, Bui The Cuong and Truong Si Anh (2003) “Gender Dimensions of Support for Elderly in Vietnam” *Research On Aging*, 25(6): 587-630
- Gillen, Martie ve Hyungsoo Kim “(2009) “Older Women and Poverty Transition Consequences of Income Source Changes From Widowhood” *Journal of Applied Gerontology* 28 (3): 320-341
- Ginn, J. (2003) *Gender, Pensions and the Life Course: How Pensions Need to Adapt to Changing Family Forms*. Bristol: Policy Press.
- Ginn, J. and Arber, S. (2001) ‘A Colder Pension Climate for British Women’, pp. 44–66 in J. Ginn, D. Street and S. Arber (eds) *Women, Work and Pensions: International Issues and Prospects*. Buckingham: Open University Press.
- Ginn, J. and Arber, S. (1999) ‘Changing Patterns of Pension Inequality: A Shift from State to Private Sources’, *Ageing and Society* 19(3): 319–42
- Global AgeWatch Index 2013 <http://www.helpage.org/global-agewatch/data/global-agewatch-data/> Accessed May 2014
- Ji-Young An, Kyungeh An, Linda O'Connor and Sharon Wexler (2008) “Life Satisfaction, Self-Esteem, and Perceived Health Status Among Elder Korean Women: Focus on Living Arrangements” *Journal of Transcultural Nursing*, 19 (2): 151-160
- Mandıracıoğlu A. (2010) Demographic characteristics of the elderly population in Turkey and the world. *Ege Journal of Medicine* 49 (3): 39-45.
- Merl C. Terry, Hokenstad Jr, Amy Restorick Roberts (2011) “International policyon ageing and older persons: Implications for social work practice” *International Social Work* 54(3) 330–343
- Thompson, N. (2001) *Anti-discriminatory Practice*, New York, Palgrave.
- Wray, Sharon (2003) “Women Growing Older: Agency, Ethnicity and Culture” *Sociology* 37(3): 511–527.